

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 1, Sayı 1 (Kasım 2004)

Mak. #9, ss. 106-117

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Gábor Lipták'ın Eserlerinde Osmanlı İzleri

Naciye Güngörmüş

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

ÖZET

Gábor Lipták, ellili yılların başlarında meslek hayatını değiştirir ve ömrünün geri kalan kısmında kendini edebiyata adar. Balatonfüred'de araştırmalar yapar, eserleri için malzemeler derler ve öyküler yazar. Halk hikâyelerinin, efsanelerin, masalların yer aldığı kitapları 1950'li yılların sonlarında ve 60'lı yılların başlarında yeni ve farklı özellikler taşımaktadır. Hayatın gerçeklerini anlatan öykülerin yer aldığı kitaplarında yazar, bir tarz oluşturma gayreti sergiler; aynı zamanda tarihsel analizlerini de psikolojik, sosyolojik bilgilerin yardımıyla ve iyi niyetlilikle yaparak olayları anlatır. Bir yandan da içindeki yazarlık tutkusunu alevlendiren, onu coşturan, yazarlık kariyerini geliştirmesine yardımcı olan ve onu bölgenin cesur yazarı hâline getiren araştırmalar yapar. Okuyucu kitlesinin isteklerine cevap verdiği gibi tarihsel edebiyat eseri yazma koşullarının gereğini de yerine getirir. Tarih boyunca yaşanmış Türk-Macar ilişkileri hakkında da bilgi verir. Günümüzde Balaton Gölü kenarındaki Balatonfüred'de bulunan Lipták evi A Magyar Fordítóház-The Hungarian Translators House olarak faaliyet göstermekte ve edebiyatla uğraşanlara hizmet vermektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Gábor Lipták, efsaneler, halk öyküleri, masallar, Türk-Macar ilişkileri, Macar Edebiyatı

ABSTRACT

Gábor Lipták early in the fifties years change of carrier, devote oneself to literature. He researches in Balatonfüred, collects materials for his literary works and writes short stories. His books included the legends, folk-tales, sagas and fables shows a change at the late fifties and early sixties. Hemaneges to extract the essence of the man, to give a vivid and scholarly account of the aesthetics, psychology, sociological and historical environment of a young writer, introverted, a little naive, driven by an inner fire and literary career, who became the writer hero of this country. The essay is both accurate in terms of literary history and enchanting to read. Knowledge about Turkish-Hungarian relations through out history. At the present time The Hungarian Translators House is situated on the Northern shore of the Lake Balaton, in Balatonfüred, the Lipták villa, a house of mans decades of literary tradition.

KEY WORDS

Gábor Lipták, legends, fables, folk tales, Turkish-Hungarian relations, Hungarian Literature

Sunum

Asırlar boyunca nesilden nesile geçerek, dilden dile dolaşarak günümüze kadar ulaşan Macar halk öyküleri, masalları, efsaneleri içinde Osmanlı'nın Macaristan'daki egemenliği sırasında yaşanan olayları anlatan öyküler olduğu gibi, Osmanlı-Türk kültürünün Macar kültürünü etkilediği alanlar hakkında bilgi verenler de bulunmaktadır.

Çağdaş Macar edebiyatında daha çok bir araştırmacı-edebiyatçı kimliği ile karşımıza çıkan Gábor Lipták (1912-1985) yirminci yüzyıl Macar edebiyatının bu alandaki en önemli temsilcilerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Lipták, sadece edebiyat alanında değil, Macar kültür tarihinde de ayrı ve özel bir yere sahiptir. Onun eserlerinde yöresel halk öyküleri, efsaneler, masallar önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, daha sonraki dönemlerde Macar tarihindeki kimi önemli gelişmeler sonucunda yeniden gündeme gelen Osmanlı-Macar siyasi ilişkileri üzerine kurulu öykü ve efsanelerine de rastlanmaktadır (Péter 1994:1228; Lipták 1968, 1972, 1974, 1975, 1982, 1985).

Gelişme

Osmanlı'nın Macaristan topraklarına doğru ilerlemesiyle birlikte halk arasında, yaklaşan düşmana karşı bir hazırlık da başlar. Bu hazırlıklar öncelikle mevcut uçkaleleri güçlendirmek, asker ve silah mühimmatı yapmak şeklindeki hazırlıklardır.

Lipták'ın eserleri arasında yer alan *A sárvárí menyasszony (Sárvárli Gelin)* adlı öykü, Osmanlı'nın Macar topraklarına doğru gittikçe yaklaştığı ve birçok uçkaleyi bir bir ele geçirmekte olduğu günlerin öyküsüdür. Sárvár kalesi, XV. yüzyılda Kanizsai

ailesinin mülkiyetine geçer ve László Kanizsai ölünce kızı Orsolya'ya miras kalır. Orsolya Kanizsai sadece büyük bir mirasa sahip olmaz aynı zamanda birçok savaşa katılarak büyük ve saygın bir şöhreti olan Tamás Nádasdy ile evlenir. Böylece Sárvár kalesi Nádasdy'nin yönetimine geçer. Bu yeni sahibi kalenin ününe ün katar ve kısa bir zaman içinde burayı sadece idarî yönden değil, aynı zamanda kültürel yönden de Macaristan'ın önemli merkezlerinden biri haline getirir.

Olaylar uçkale yiğitleri arasında Türklere karşı savaşan Mihály Madarász'ın kendi kale komutanından Nádasdy'ye haber getirmesiyle başlar. M. Madarász kaleye girmeden evvel kale dışındaki handa konaklar ve orada hancının kızı Ági ile karşılaşır. Soylu bir Macar genci ile bir serf kızı arasındaki bu aşk öyküsü kısa zamanda bütün kale halkı tarafından öğrenilir. Sárvár kalesinde Orsolya Kanizsai'nin yanında yetiştirilmek üzere toplanmış önde gelen Macar soyluların kızları arasında da delikanlıya gönlünü kaptıranlar olur. Nádasdy kaleye dönene kadar Mihály oradaki gençlere silah kullanmayı öğretir. Orsolya Kanizsai bu cesur, yürekli ve bilgili gencin hayatını tehlikeye atarak Türklere karşı savaşmak yerine buradaki soylu kızlardan birini seçerek kalede görev yapmasını teklif eder. Mihály ise kendine eş olarak bu soylu kızlardan birini seçmek yerine halktan bir kızla evlenmeyi tercih ettiğini belirterek bu cazip teklifi hiç düşünmeden rededer. Ardından da kaledeki görevini tamamlayınca herkesin şaşkın bakışları arasında sade bir törenle evlendiği yeni eşini de yanına alarak vatanına ve ulusuna karşı sorumluluğunu yerine getirmek için kuşatma altındaki Eger kalesinde Türklere karşı çarpışan arkadaşlarına katılmak üzere Sárvár kalesinden ayrılmasıyla öykü son bulur (Lipták 1972: 185-199).

Lipták'ın diğer bir tarihsel öyküsü ise *A siklósi bőségszarú (Siklos'daki Bereket Külahı)* adlı çalışmasıdır. Bu öyküde bugün bile hala ayakta olan Siklós kalesinin tarihçesi ve onun sahipleri hakkında olduğu kadar Osmanlı-Macar ilişkilerinde en önemli olaylardan birisi olarak kabul edilen Mohaç Meydan Muharebesi öncesi ve sonrası hakkında da bilgi verilmektedir.

En eski ve stratejik açıdan en önemli Macar kalelerinden birisi olan Siklós kalesi defalarca el değiştirmiş bir kaledir. II. Ulászló, burayı 1515 yılında kral naipliğini yapan Imre Perényi'ye bağışlar. Öyküde bir yandan kalenin yeni sahibi Naip Imre Perényi ve eşi Dorottya Kanizsai'nin Garailer'den kalan bu kalede pek çok değişiklikler ve yenilikler yaptıkları, İtalyan rönesans sanatının bütün muhteşemliğini İtalya'dan getirttikleri ustalara işlettikleri anlatılırken diğer yandan da Dorottya Kanizsai'nin hem ailesinin, hem de eşinin itibarını sarsmamak için katlandığı sıkıntılar, üvey oğullarına karşı yaklaşımı; ülkenin ikinci önemli kadını olmasına rağmen mutsuz ve yapayalnız olan bu kadının insan olarak yüceliği, eşine, ailesine, ülkesine olan sadakati ön planda tutulmuştur. Eşinin ölümü üzerine Siklós kalesinde inzivaya çekilen Dorottya Kanizsai'nin Osmanlı ordularının yaklaşmaları ile oluşan panik artıkça artarken kaleden ayrılması da üzerinde durulan bir başka konudur.

Bu öyküde 1526'da Macar ordusunun büyük bir bozguna uğradığı Mohaç'ta krallarını dahi savaş meydanında bırakıp kaçan Macar beylerinin Osmanlı'dan kaçarken yolları üzerindeki kilise ve manastırları nasıl talan ettikleri de anlatılmaktadır ve bu talanları yapanların arasında Péter Perényi de yer almaktadır. Öykünün en ilgi çekici olaylarından biri de bu olaydır; çünkü Perényi'nin diğer oğlu Ferenc Várad piskoposu olarak savaşa katılmış ve Mohaç'da hayatını kaybetmiştir.

Dorottya Kanizsai bütün bu üzücü olaylara rağmen ayakta kalmayı başarır. Siklós kalesinin çok yakınında cereyan eden Mohaç çarpışmasının ardından hayatını kaybedenleri, olduğu yerde kendi kaderlerine terk edilen ölüleri gömmek için olağanüstü bir gayret sarf eder. Osmanlı ordusunun savaş meydanından geri çekilmesinden sonra kendisine bağlı dört yüz kadar serfle birlikte bütün ölüleri toplayıp mezarlara gömerler. Siklós kalesi ise çok yakınında büyük bir çarpışma yaşanmış olmasına rağmen o yıl kuşatma tehlikesi yaşamaz. Bu olaydan bir yıl sonra, 1527'de Dorottya Kanizsai öyküde anlatıldığı gibi gerçekten de kaleyi üvey oğlu Péter Perényi'ye teslim ederek kendisi, babasından kalan "Sárvárlı Gelin" öyküsünde de adı geçen ünlü Sárvár kalesine taşınır (Lipták 1972: 75-96).

Amire nincs bocsánat (Affedilmeyen) adlı öyküde ise olaylar Vázsony kalesinde geçmektedir. Bu eski Macar kalesi XIV. yüzyılda Vezsenyi ailesi tarafından önce bir hisar olarak inşa edilmiş daha sonra buraya ünlü kule ilave yapılmış ve burası 1472 yılında Osmanlılara karşı verdiği mücadelelerle ün kazanmış olan Pál Kinizsi'nin mülkiyetine geçmiştir.

Nagyvázsony kalesinin stratejik durumu ve onun sahibesi hakkında bilgi veren öykü halk arasında yaşayan efsanelere ve de yazılı belgelere dayanılarak kaleme alınmıştır. Başkahraman Benigna Magyar ilk başta adını ünlü komutan Pál Kinizsi'nin eşi olarak duyurur. Benigna Magyar eşi P. Kinizsi'den yaşça epey genç olduğu gibi aynı zamanda kral Mátyás'ın ünlü komutanlarından ve güvenilir adamlarından Balázs Magyar'ın da kızıdır. Öyküde Kinizsi ile olan evliliği irdelenmiş ve burada ünlü komutanın eşi tarafından öldürülmüş olduğu iddialarına da açıklık getirilmeye çalışmış olduğunu görüyoruz.

1508'de Benigna Magyar György Kereky ile evlenir ve öyküdeki olaylar daha çok onun üçüncü evliliğini anlatmaktadır. Ancak eşi de en az kendisi kadar hırslı ve açgözlüdür ve Benigna Magyar'ın üzerine kayıtlı birçok mülkü, kaleyi çeşitli yollarla kendi adına geçirir. Ülke Türk tehlikesi altındayken, kaleler bir bir elden çıkarken Kereky, stratejik açıdan önemli bir kale olan Vázsonykő kalesini kötü idare ettiği için II. Ulászló tarafından önce ikaz edilir, sonra da cezalandırılır.

Önceleri birçok olayda eşiyle birlikte harekete eden, onun pekçok suç eylemine ortak olan, onun yaptıklarını görmezden gelen Benigna Magyar bu arada tanrının gazabından korkmaya başlar ve vicdanını rahatlatmak için kendini dine verir. Eşi ise

ihmal edildiği gerekçesiyle çeşitli aşk maceralarına atılır ve adı her geçen gün bir başka skandala karışır. Hem kendi onurunun kırılması, hem ailesinin, hem de eski eşi Kinizsi'nin adının bu şekilde kirletilmesinden rahatsız olmaya başlayan Benigna Magyar bir plan hazırlayarak eşini bir gece güvendiği adamlarına öldürtür.

Kaza süsü verilen bu cinayet yüzünden Benigna Magyar Yüksek Mahkeme tarafından ağır cezaya çarptırılır. Birçok hileyle sahip olduğu büyük mülkünün tamamını, hatta hayatını bile kaybetmek üzereyken geçmişi, ailesi göz önünde bulundurulur, özellikle de ilk eşi Pál Kinizsi'nin Osmanlıya karşı verilen mücadelelerde yaptığı hizmetler 1520 yılında kral II. Lajos (1516-1526) tarafından dikkate alınır ve Benigna Magyar'ın hayatı bağışlanır; ancak bütün mülküne el konulur (Lipták 1972:55-65).

A sajkások serege (Kayıkçılar Tayfası) adlı bu tarihsel öykü, Lipták'ın Osmanlıların Macaristan'daki ilk dönemlerine ait olaylar hakkında bilgi verdiği ama aynı zamanda Balaton yöresinde yaşayan insanların ayakta kalma mücadeleleri sırasında onlar arasındaki dayanışmayı ön plana çıkarttığı bir öyküdür.

Olaylar Szigliget'de geçmektedir. Osmanlı, yeni fethettiği bu yörede ani baskınlarla, yağmalama olaylarıyla halkı korku ve dehşet içinde bırakmaktadır. 1526 Mohaç bozgunundan sonra bu kaleyi I. Ferdinand (1530-1564) Osmanlı akınlarına karşı Macar topraklarını başarıyla savunan Bálint Török'e bağışlamıştır. Szigliget kalesi bundan sonraki yıllarda Bálint Török'ün emrinde çalışan Imre Martonfalvai tarafından genişletilir, ek inşaatlar yapılmak suretiyle daha da güçlendirilir. Daha sonraları Bálint Török'ün 1541'de Türklere esir düşmesi ve İstanbul'a getirilerek Yedikule zindanlarına atılması üzerine kale Gáspár Lengyel'in idaresine geçer.

Tunaötesi bölgesinde birçok kaleyi tek tek ele geçirmeyi başarmış olan Osmanlılar Szigliget kalesini birkaç kez kuşatmalarına rağmen almayı başaramazlar. Balaton Gölünün karşı kıyısından geceleyin kayıklara, sallara binen yeniçeriler kıyıdaki yerleşim yerlerine ani baskınlar yaparak halkı tedirgin ve huzursuz ederler. Bunun üzerine Szigliget halkı Türk yağmacılarının gece baskınlarına karşı kendilerini ve evlerini korumak için gerekli kayık, sandal yapmak üzere hazırlıklara başlarlar. Kale komutanı Gáspár Lengyel Tóti burada görev yaptığı süre içinde Zala bölgesinden sorumlu kale komutanlarından güvenliklerini sağlamak ve ulaşımı kolaylaştırmak için yardım talebinde bulunur ama gerekli yardım ve desteği alamaz. Çaresiz kalan kale komutanı durumu ünlü komutan Miklós Zrínyi'ye iletmek zorunda kalır. Osmanlıya karşı kahramanca çarpışan Kont M. Zrínyi serzenişlerle dolu mektubu okuyunca iki yüz kadar adamını yardım için hemen Szigliget'e gönderir. Onların da yardımlarıyla Szigliget halkı gündüzleri oradaki sazlığı temizler, geceleri ise kayık ve tekne yapımını sürdürür ve kısa zamanda Türklere karşı kendilerini savunmak için gerekli kaynak ve teknelere sahip olurlar (Lipták 1972: 129-137).

A feltaláló (Mucit) adlı öyküsünde ise Lipták yine Balaton yöresinin ünlü kalesi Veszprém kalesinde geçen olayları anlatmaktadır. Başkahramanlardan birisi kale komutanı Faustus Verancsics'dir.

Verancsics, 1579'da Veszprém kalesine kale komutanı olarak atanır. Buraya ilk geldiğinde kaleye gitmeden evvel çevreyi dolaşırken karşılaştığı değirmencinin kızı Kati'den daha ilk karşılaşmalarında çok etkilenir. Genç kız da bu yabancıya karşı ilgisiz değildir ancak onun kale komutanı olduğunu öğrenince kendisini ondan uzak tutmaya zorlar çünkü genç kız kale komutanının katipliğini yapan Gergely'in sevdiği kızdır. Bunu öğrenen kale komutanı Verancsics karşılaştığı andan itibaren çok etkilendiği genç kıza karşı olan duygularını bastırır ve yüreğinin sesini değil, aklın sesini dinleyerek iki genci birbirinden ayırmak yerine onları bir araya getirmek için çabalar.

Görev yaptığı sürece F. Verancsics, yakınlardaki Osmanlı ordusunun saldırılarına karşı önceki kuşatmalar yüzünden harap hale gelmiş, ahalisi tarafından adeta terk edilmiş olan Veszprém kalesini onarır, surların güçlendirir. Kale içinde yaşananları düşündüğü kadar kale dışındaki insanları da düşünür ve onların hayatlarını kolaylaştıracak, olası Türk baskınlarına, saldırılarına karşı güvenli bir biçimde ve kısa bir zamanda kaleye sığınmalarını sağlayacak tasarılar üzerinde çalışır. Daha evvel Osmanlı kuşatması altında kalan kale halkı sabırsız ve huzursuzdur ve yeni Osmanlı saldırılarına karşı sürekli tetikte yaşamaktadır. Kale komutanı birçok icadı arasında kaleden zorunlu hallerde gizlice kaçmak için bir protoplanör hazırlar.

Gerçekte, Verancsics bu planör taslağını uygulamaya koyamamıştır çünkü onun komutası altındaki Veszprém kalesinin Osmanlı kuşatmamıştır. Bir kale komutanı olarak verdiği mücadelenin dışında bilim ve teknikte de ileri düzeyde bir kişi olan Faustus Verancsics öykünün sonunda birbirini seven iki gencin nikahlarını kalede kıydırarak onları güvenli bir şekilde Türk saldırılarının ulaşamayacağı kuzeydeki kalelerden birine gönderir. (Lipták 1975: 5-48).

A kincsrabló püspök (Servet Avcısı Piskopos) yine Balaton yöresinde yaşayan efsanelerden esinlenerek kaleme alınmış ilginç bir öyküdür. Bu öyküde bir din adamının kendi ihtiraslarına kapılarak taşıdığı kimliği ve bulunduğu makam ve mevkiyi kötüye kullanması anlatılmaktadır. Olaylar genelde Sümeg kalesinde geçmektedir.

1524-1537 yılları arasında Osmanlı henüz tam olarak bu bölgeyi ele geçirmemişken Sümeg kalesinin sahibi piskopos Zalaházy'dir. Kale komutanı ise Devecser'li András Csóron'dur. Sümeg kalesini kilise adına idare eden ve her türlü tehlikeye karşı koruyan kale komutanı sınırsız yetkilerle donatılmıştır.

Zalaházy, ilk zamanlarda Szapolyai¹ taraftarı iken daha sonra taraf değiştirmiş ve I. Ferdinánd'ın tarafına geçmiştir.² Bu taraf değiştirmenin karşılığında Zalaházy Veszprém piskoposu olur ve 1528 yılında da yine I. Ferdinand tarafından Eger başpiskoposluğuna yükseltilir; Veszprém piskoposluğunu ise yeğeni Márton Kecseti'ye devreder.

Bir yandan iki hükümdar yani Szapolyai ile I. Ferdinand arasındaki Macar tahtı kavgası sürerken diğer yandan Türk akınları ve fetihleri devam ederken kale komutanı András Csóron büyük bir servetin sahibi olur, hatta hizmetlerine karşılık olarak asalet ünvanı bile alır. Ancak bu arada gittikçe güçlenen kale komutanı kalenin yasal sahibi piskopos Kecseti ile ters düşer. Kecseti, memnuniyetsizliğini imparatora iletince kalenin idaresi Csóron'dan alınarak kendisine verilir. Öyküdeki olaylara bakıldığında piskoposun dini konulardan anladığı kadar dünyevi işlerden de anladığı görülmektedir.

Yaklaşan Osmanlı kuşatmalarına karşı bir tedbir olarak kale komutanı Piskopos Kecseti, Veszprém ve Sümeg kalelerini güçlendirir ama aynı zamanda servetine servet katmanın yolunu da öğrenir. Piskopos ve kale komutanı Kecseti'nin ülkesini ve kilisesini Türklere karşı savunmak, kaleleri güçlendirmek, asker toplamak gibi bahanelerle civardaki kalelere saldırdığı, kilise ve manastırların hazinelerine bunları daha emin bir yerde saklayacağı ve koruyacağı vaadiyle ele geçirip bu hazineleri nasıl kendi hazinesine kattığı çarpıcı bir üslupla anlatılmaktadır. Bu konuda fazla ileri gittiği için bağlı bulunduğu kilisenin önde gelen din adamlarınca uyarıldığında da onlara şantaj yaparak bu soygunlarını sürdürür. Hatta kendisine karşı gelen küçük kalelere aniden gece baskınları düzenleyerek bunlara Türk saldırısı süsü vermeye kalkışır. Ancak gerçek daga sonra tesadüfen de olsa anlaşılır ve Kecseti görevinden ayrılmak zorunda kalır (Lipták 1972: 138-147).

A felnémeti pincevár (Felnémet'deki Mahzen Kale) adlı öyküdeki olaylar ise Kuzey Macaristan'da bir kale kuşatması sırasında yaşanan olaylardır. Lipták'ın yöresel motifleri ve olayları da işlediği bu öyküde bölge insanının karakteri konusunda bilgi sahibi oluyoruz. Yer altındaki bu mahzenlerde Eger kalesi kuşatıldığında ve Türkler tarafından alındığında düşmana teslim olmak yerine buraya gelerek yeniden karşı saldırıya geçmek için hazırlık yapan Macar yiğitleri saklanmaktadır.

Dağlık, engebeli bir araziye sahip olan bölge vadiler boyunca birçok doğal mahzenlere sahiptir. Ama Felnémetliler yeraltındaki bu mahzenlerin duvarlarını

¹ János Szapolyai-Zapolyai (1526-1540) yılları arasında Osmanlıların desteği ile Macar kralı ilan edilmiş ama bu durum ülkedeki sorunları çözmediği gibi daha yeni birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

² I. Ferdinánd: Habsburglu Ferdinand (1530-1564)

kazarak adeta yer altında bir labirent oluştururlar. Bu yeraltı sığınandan kimi yerlerde gizli çıkış kapıları bulunmasına rağmen Türkler bunların yerlerini tam olarak bilemediklerinden sadece bir iki girişi tıkayarak teslim olmayan ve içeriden dışarı çıkmayanları ölüme terk ettiklerini düşünürler. Yeniçeriler bildikleri ve gördükleri bütün mahzen çıkışlarını kapatır ve günlerce içeriden birileri çıksın diye beklerler. Ama yeraltındaki bu mahzenler sığınak olarak öyle bir hale getirilmiştir ki içeridekiler günlerce dışarı çıkmadan hayatlarını sürdürmeyi başarırlar.

Ve sonunda yeniçeriler içerideki Macarların öldüklerini düşünerek Eger kalesine geri dönerler. Macarlar ise haftalarca saklandıkları yerden dışarı çıkarak yeni bir mücadele için yeniden hazırlıklara başlarlar (Lipták 1974: 194-228).

A nógrádi bég itélete (Nograd Beyinin Hükmü) adlı öyküdeki olaylar kuzey Macaristan topraklarında, Nógrad yöresinde geçmektedir. Tarihsel konulu bu öyküde Lipták, Osmanlı-Macar ilişkilerinin bir başka yönünü ele almıştır. Halk öykülerini ve yazılı kaynakları değerlendirmek suretiyle daha çok sosyal içerikli bir konuyu farklı bir olay örgüsüyle anlatarak okuyucuyu değişik bir ortama götürmeye çalışır. Burada ana konu sevgi, dayanışmadır ama bu arada Nograd beyinin adalet anlayışı ve yöneticiliği üzerinde de titizlikle durulmuştur.

Genç Jóska Süttő köyünden kalkıp iş aramaya gittiği Nógrad kalesinden eve dönerken ormanda tesadüfen bir yeniçeriyle karşılaşır. İkisi arasında geçen konuşmada birbirlerinin dillerini anlamadıklarından bir anlaşmazlık çıkınca yeniçeri yüksek sesle bağırmağa başlayınca atı ürktüp şaha kalkar ve üzerindeki binicisi yere düşüp ölür. Kendini kurtarmak için oradan hızla uzaklaşan Jóska eve geldiğinde olup biteni yaşlı annesine anlatır. Kadın biricik oğlunun hayatta kalması için hemen gidip köyün yaşlılarından akıl danışır. Oğluna da gidip ormandaki mahzenlerinde saklanmasını söyler.

Nograd beyi Ahmet Paşa kazara ölen yeniçerinin öldürüldüğünü düşündüğünden adamlarını köye gönderir ve katilin kendiliğinden gelip teslim olmasını duyurur. Jóska saklandığı yerden köye gelen yeniçerileri görür ama bütün endişe ve merakına rağmen korkusundan, annesinin ve eşinin başına gelecekleri düşündüğünden saklandığı yerden dışarı çıkamaz. Yeniçerilerin okuduğu fermanı duyan köyün gençleri ve kadınlar korku içinde başlarına gelecekleri beklerken köyün en yaşlı iki ihtiyarı Péter Makra ile András Bocsor gönüllü olarak bu olayın sonucunu üstlenmeye karar verirler.

Bütün köylüler onların gelecekleri uğruna kendi hayatlarını feda etmeye hazır bu iki ihtiyarı büyük bir törenle köyün sonuna kadar yolcu ederler. Hayatlarını feda etmeye hazır iki ihtiyar Nograd beyi Ahmet Paşa paşanın huzuruna çıktıklarında Paşa, saç sakalı ağarmış iki ihtiyarı karşısında görünce hiddetlenir ve onlara Yusuf'un katilini saklamamalarını söyler. İhtiyarlar, köylerinden kimsenin katil olamayacağını

ama cinayetle suçlandıklarını ve aksini de ispat edemedikleri sürece bütün köy halkının başına bela geleceğini düşünerek köyleri uğruna kendi hayatlarını feda etmeye hazır olduklarını ve her türlü cezaya razı olduklarını söyleyince Nograd Beyi bu tavırlarından etkilenir ve yeniçerinin ölüm olayın yeniden soruşturulmasını ister. Yeniçerinin kazara öldüğü anlaşılanca Paşa, köylüleri cezalandırmaktan vazgeçer ve iki yaşlı adamın sağ salım köyelerine geri dönmesine izin verir (Lipták 1974: 229-252).

A zsámbéki török kút (Zsambék'deki Türk çeşmesi) adlı tarihsel öyküsünde Lipták bir başka Türk-Macar ilişkisini ön plana çıkarmakta, ama aynı zamanda Macarların kendi aralarında yaşadıkları çekişmeleri, anlaşmazlıkları da dile getirmektedir. Öyküdeki olaylar Zsambék'de geçmektedir. Kültür tarihi açısından önemli bir eser olan ve XVI. yüzyılda Osmanlılar tarafından Zsambék'de yapılan çeşmenin kalıntılarına bugün de rastlamaktayız. Osmanlı döneminde, Budin'den gelen kadı buradaki bütün davaları bu çeşmenin başında toplanan kalabalığın huzurunda görmüş.

Lipták'ın bu öyküsündeki başkahraman anne babası Türkler tarafından esir alınan ve büyükbabasının yanında büyüyen bir genç kızdır. Kati aynı zamanda kuşatmalardan birinde canını zor kurtaran ağabeyi Ferkó'yu da yıllardır görmemiştir. Artık ondan ümidini kesen dedeleri bir gece torununu karşısında görünce çok şaşırır. Delikanlı haberci olarak yakındaki kalelerden birine gelmiş ve Győr'e dönüşte yolunu değiştirip ailesini görmeye karar vermiştir. Anne ve babasının yeniçeriler tarafından esir alınıp götürüldüğünü öğrenen Ferkó çok öfkelenir ve günün birinde onların intikamını alacağına dair yemin eder.

Küçük Kati ise bu arada büyür ve yavaş yavaş serpilip güzel bir genç kız olur. Neredeyse bütün çocukluğunu yeniçeriler tarafından alınıp götürülmesin diye topal ve kambur numarası yapan Bálint Dógos birlikte geçirir. İki genç arasında zamanla duygusal bir yakınlık oluşur ama bunu bazı olayları yaşayana kadar her ikisi de itiraf edemez. Zsambék Paşasının oğlu Ali, çeşme başında rastladığı Kati'ye ilk görüşte aşık olunca olaylar farklı bir boyut kazanır. Ama Macar kızı Ali'nin evlenme teklifini rededer ve hiçbir şekilde bir Türkle evlenmeyeceğini son derece sert bir tarzda dile getirir.

Reddedilmeyi bir türlü içine sindiremeyen Ali, kızı kaçırmaya karar verir. Kati ise olup bitenden habersizdir. İşpiyoncu Miska Ali'nin gözüne girebilmek için kötü bir tuzak hazırlar. Kati'nin dedesinin evinin çatısına bir tabanca saklar. İhbar üzerine yapılan arama sırasında yasak silah bulunduğundan yaşlı adam tutuklanır. Onun davasını görmek üzere Zsambék'e gelen kadı kalabalığın içinde öne çıkarak cesaretle büyükbabasını savunamaya çalışan Kati'ye nasıl yardımcı olabileceğini sorar. Kati büyükbabasının günahsız olduğunu, herşeyi fesat ve kötü niyetli olan Ali'nin isteği doğrultusunda Miska tarafından hazırlandığını söyler; ve bir Macar kızı olarak böyle birinin onlardan birisi olmasından duyduğu utancı da dile getirir. Kadının yaptığı

sorgulama sonrasında ihtiyar András Görbe suçsuz bulunur ve serbest bırakılır ama o buna sevinecek halde değildir. Çünkü genç kız tehlikededir. Ali, ne pahasına olursa olsun rededilmenin intikamını almaya karar vermiştir.

Bunun üzerine Kati ve Bálint yıllar önce Osmanlılar burayı kuşatmadan evvel kilise ve manastırı terk edip giden rahiplerin sakat ve yaşlı olduğu için yanlarına almadıkları ve burada tek başına kaderine terk ettikleri günden beri harabe haline gelen tepedeki kilisenin kulesinde tek başına yaşayan ihtiyar rahibin yanına sığınmaya karar verirler. Kilisedeki kuleden olup bitenleri izleyen rahip hayatları tehlikede olan ve ona sığınan gençleri hazırlıklı bir şekilde karşılar. Mihrabın arkasındaki gizli bölmeye saklanmalarını söyler; kendisi ise hayatında ilk defa üzerindeki cüppesinin yasakladığı bir şeyi yapar. Yıllardır paçavralar arasında sakladığı kılıcı eline alarak iki genci her türlü tehlikeye karşı korumak üzere merdivenlerin başında nöbet tutmaya başlar. İşpiyoncu Miska da onun ilk kurbanı olur. İhtiyar rahip ömründe ilk kez birinin canına kıyar ve yaşlı, yorgun kalbi buna dayanamayarak kalbi sıkışır. Kulenin merdivenlerinden yuvarlanarak düşer ve ölür. O sırada büyükbabasının haksız yere suçlandığını ve yargıldığını haber alan Ferkó ve adamları beklenmedik bir şekilde kaleyi kuşatıp yeniçerilere saldırılar ve Ali de geri çekilmek zorunda kalır. Macarlar fazla kayıp vermeden iki genci saklandıkları yerden dışarı çıkartıp ikisini de yanlarına alarak geldikleri gibi hızla uzaklaşırlar (Lipták 1972: 97-128).

Lipták'ın ana konu olarak Osmanlıları işlediği bir diğer öyküsü de *A keményre szállt turban (Bacaya Konan Kavuk)*'dir. Bu öykü Balaton yöresindeki efsanelerden esinlenerek kaleme alınmıştır. Sanat tarihçilerinin tespitlerine göre XIV. yüzyılda inşa edilmiş olan ve geç gotik dönem mimarisinin özelliklerini taşıyan bu taş yapı mimari açıdan ilginç olduğu kadar bacasının tepesindeki sarık biçimiyle de ilgi çekmektedir.

Öyküde yaşlı Türk tahsildar Veszprém paşasına gidecek vergilerin karşılığında yöre halkından toplanan her türlü gıda vb. malzemeleri bu evin bahçesine ve mahzenine koydurup gelenleri deftere kaydetmektedir. Karnı aç, sırtı çıplak halktan aldıklarını deftere kaydederken bir yandan fıçılardaki şarapların tadına bakar ama diğer yandan dininin haram buyurduğu bir işi yaptığı için içi rahat etmez. Bu konudaki rahatsızlığını Macar yardımcısına da anlatır. Bunu duyan yaşlı Macarın aklına bir fikir gelir. Akşam olup da karanlık basınca köylerine aç arık dönmek üzere olan bu fakir insanlara yardım etmeye karar vermiştir. O yüzden de her fıçıyı kaydettirmeden evvel defterdara şaraptan tattırır. Öyle ki, sonunda yaşlı adam alışık olmadığı ve fazla içtiği şarabın etkisiyle olduğu yerde sızıp kalır.

Tahsildar günün yorgunluğu ve şarabın rehabetiyle ocak başında uyurken, köylüler getirdiklerinin yarısını alıp sessizce köylerine dönerler. Kumaz Macar bu durumdan kurtulmanın bir yolunu düşünür ve aklına ilginç bir fikir gelir. Oturduğu yerden kalkıp olup bitenden bihaber ocak başında uyuyakalan yaşlı Türkün fesini

usulca başından çıkartır ve onu bir sırığın yardımıyla bacanın tepesine kondurur.

Sabah olduğunda tahsildar uyanıp kendine gelince ilk önce başındaki sarığını arar, ama bulamaz. Telaşa kapılan adama yardımcısı olup biteni anlatır. Söylediğine göre geceleyin bir melek bacadan inmiş, ocak başında uyuyakalan ihtiyarın yanına gitmiş ve haram olan içkiyi içtiği için ona kızdığından ceza olsun diye başındaki sarığını kapıp bacadan kaçmış. tahsildar buna inanmak istemez ama yine de dışarı çıkar. Çıplak başla dışarıya çıkan tahsildar bacanın tepesindeki sarıklı kavuğunu görünce şaşkına döner ama esas şaşkınlığı akşam bahçede, mahzende ne kadar fıçı, çuval varsa hepsinin yarıya inmiş olduğunu görünce yaşar. Buna bir anlam veremeyen ihtiyar tahsildar Paşanın durumu öğrenmesi üzerine başına gelebilecekleri düşününce korku ve endişeye kapılır ve saçını başını yolmaya başlar.

İşgüzar yardımcısı ise yaptığından rahatsız olur ve hemen bu duruma da bir çözüm bulur. Deftere ne kaydedildiğini sadece tahsildarın kendisinin bildiğini ve istediğinde kayıtlar üzerinde her türlü değişikliği yapabileceğini ve bunu da kimsenin anlayamayacağını, Veszprém Paşası'nın da tahsildarına güveninin tam olduğunu söyleyerek ihtiyar adamı rahatlatır. Yapacak başka bir şeyi olmayan tahsildar bacadaki sarığını aldtırıp çıplak başına takar ve biraz da olsa rahatlamış bir şekilde evine girer. Halk ise bu olaydan etkilenerek evin çatısındaki sarıklı bacanın şeklini koruduğu gibi hikayeyi de koruyarak yıllarca yaşatmaya çalışmıştır (Lipták 1972: 78-184).

Sonuç

Yaklaşık 150 yıllık Osmanlı egemenliği süresince yaşanan olaylar elbette ki bu tür olaylara sınırlı değildir. Lipták diğer kimi öykülerinde de Osmanlı etkisine, günlük hayattaki rolüne dolaylı bir şekilde değinmiştir. *A hábanok titka* (Habanların Sırri) adlı çalışmasında örneğin Türk çanak çömlek yapım ve süsleme sanatının özellikle Kuzey Macaristan yöresindeki çanakçılık sanatındaki izlerini anlatmaktadır. *A három láda* (Üç Sandık)'da Alföld yöresindeki büyükbaş hayvancılıktaki Osmanlı-Türk etkisini işlerken, *A veszprémi tobakok* (Veszprémlî Tabakhaneler)'de deri işçiliğini, *A tiszaroffi bujdoso* (Tiszaröflü Kaçak)'da ise 1848'de başlayan büyük bağımsızlık mücadelesinin zor günlerinde, daha önce de Rákóczi'nin bağımsızlık mücadelesini kaybedince Osmanlıya sığınmasını anlatmaktadır. *A halas bicska* (Balıklı Bıçak)'da Szegedli bıçak ustalarının Türklerden bu zanaatın inceliklerini nasıl öğrendiklerine değinir. *A tündérek temploma* (Perilerin Kilisesi)'nde ise yurt tutuşlarının ardından Macar topraklarına yerleşen Kumanlarla Macarlar arasındaki olayları değişik bir bakış açısıyla ele almakta ve kimi tarihsel ve toplumsal olaylara da ışık tutarken; *A váltságdíj* (Fidye) adlı öyküde ise Kőszeg kalesinin 1604'deki kuşatmasını farklı bir yaklaşımla anlatmaktadır.

Gábor Lipták'ın çalışmalarında Türk-Macar ilişkilerinin önemli bir bölümünü oluşturan Osmanlı-Macar ilişkileri dönemine sadece tarihi belgeleri, tarihi kaynakları kullanarak sadece savaşlardan, çatışmalardan söz etmemiş; iki değişik kültür ve inancın temsilcilerinin bir arada yaşadıkları zamanlarda aralarındaki etkileşimlere, yaklaşımlara da değinmiştir. Bu yüzden de Lipták'ın eserleri sadece edebiyat tarihi açısından değil kültür tarihi açısından da önemlidir.

Yakın dostlarından Iván Boldizsár'ın ifade ettiği gibi Lipták'ın hayat felsefesi eserlerine de yansımıştır. "Bilge birisi değilim, ancak önemsiz işlerin önemini de bilirim. Başıma gelen kötü bir olay ya da beni üzen bir olay çoktan bir sürü güzel anının arasında silinip gitmiştir. Gelip geçici dünyada kötülerini anımsamaya değmez, sadece iyi ve güzel olanı anımsamalıyız; çünkü kalıcı olan onlardır." diyen araştırmacı-yazarın eserleri zevkle okunan, okurken de hem düşündürten hem de öğreten eserlerdir.

Kaynaklar

- LİPTÁK Gábor (1968) *Hínártünderék. Balatoni mesék*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
LİPTÁK Gábor (1972) *Amiröl a kövek beszélnek*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
LİPTÁK Gábor (1974) *Sárkányfészek*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
LİPTÁK Gábor (1975) *Amiröl a vízek beszélnek*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
LİPTÁK Gábor (1982) *Nyitott kapu*. Budapest: Magvető Kiadó.
LİPTÁK Gábor (1985) *A soproni ötvös*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
PÉTER László (1994) Gábor Lipták. *Új Magyar Irodalmi Lexikon H-Ö*, Cilt 2, ss. 1228, Budapest: Akadémiai Könyvkiadó.

Naciye Güngörmüş

Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Yoğunlaştığı araştırma alanı tarihsel ve modern Macar dili ve Türk-Macar ilişkileridir.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hungaroloji Anabilim Dalı. 06100 Sıhhiye, Ankara .TÜRKİYE. E-posta: ngungomus@hotmail.com

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 7 Şubat 2004

Düzeltilme için gönderildiği tarih: 30 Mart 2004

Düzeltilmeden sonra kabul edildiği tarih: 15 Haziran 2004

E-yayın tarihi: 7 Kasım 2004

Çıktı sayfa sayısı: 12

Kaynak sayısı: 31